

Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення

УДК 796.011.1: 159.923.3 - 057.874

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ СПОРТОМ НА ФОРМУВАННЯ МАСКУЛІННИХ РИС ХАРАКТЕРУ ТА ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ШКОЛЯРІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Оксана Марченко¹

¹ Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна, o.mar4enko17@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2220-7481-2018-04-36-45>

Анотації

Актуальність теми дослідження. У статті розглянуто різноманітні аспекти гендерної проблематики та гендерного підходу до фізичного виховання школярів із метою вивчення взаємозумовленості формування мотивації до рухової активності та гендерних особливостей юнаків і дівчат. **Методологія дослідження.** У науковому експерименті взяли участь школярі 3–11 класів закладів загальної середньої освіти. Загальна кількість респондентів становила 692 особи (юнаків – 332; дівчат – 360), із яких 126 школярів (97 юнаків і 29 дівчат) займаються певним видом спорту. Використано стандартизоване тестування Сандри Бем «Маскуліність – фемінність» та методи математичної статистики. Результати досліджуваних стратифікувалися відповідно до вікових періодів фізіологічного розвитку дітей і їх біологічної статі. **Результати роботи та ключові висновки.** Одержано нові знання щодо впливу занять спортом на формування маскулінних якостей характеру підлітків. Виявлено, що в юнаків-спортсменів із віком посилюється прояв маскулінних рис характеру майже на 100 %, що на 50 % більше, ніж в інших юнаків. Дівчата, які займаються спортивною діяльністю, є більш маскулінними в психологічному відношенні, ніж ті, які спортом не займаються. Ознаки маскулінності на груповому рівні в них проявлені більше ніж в інших школярок на 30 %. За допомогою добору ефективних засобів і методів фізкультурно-спортивної діяльності, орієнтації на вподобані види рухової активності, у школярів закріплюються моделі поведінки та особистісні якості, що формують гендер. Отримані дані є підставою для подальших поглиблених гендерних досліджень у сфері фізичної культури й спорту, результати яких стануть теоретичною основою концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Ключові слова: школярі, гендерні відмінності, фізична культура, спорт, юнаки, дівчата, маскулінність, андрогінність, фемінінність.

Оксана Марченко. Влияние занятий спортом на формирование маскулінных черт характера и качеств личности у школьников разных возрастных групп. **Актуальность темы исследований.** В статье рассмотрены различные аспекты гендерной проблематики и гендерного подхода к физическому воспитанию школьников с целью изучения взаимообумовленности формирования мотивации к двигательной активности и гендерных особенностей юношей и девушек. **Методология исследования.** В научном эксперименте приняли участие школьники 3–11 классов общеобразовательных учебных заведений. Количество респондентов составило 692 человека (юношей – 332; девушек – 360), из которых 126 школьников (97 юношей и 29 девушки) занимаются определенным видом спорта. Использовалось стандартизированное тестирование Сандры Бем «Маскулинность – фемининность» и методы математической статистики. Результаты исследуемых стратифицировались соответственно возрастным периодам физиологического развития детей и их биологического пола. **Результаты работы и ключевые выводы.** Получены новые знания о влиянии занятий спортом на формирование маскулінных черт характера подростков. Вывявлено, что у юношей, занимающихся спортом, проявление маскулінности на групповом уровне с возрастом усиливается. Девушки, которые занимаются спортивной деятельностью, более маскулінные в психологическом отношении. Проявление у них признаков маскулінности на групповом уровне на 30 % больше, по сравнению с общин количеством девушек, которые приняли участие в исследовании. С помощью подбора

эффективных средств и методов физкультурно-спортивной деятельности, ориентации на виды двигательной активности, которые выбирают школьники, закрепляются модели поведения и личностные качества, формирующие гендер. Полученные данные являются основанием для дальнейших углубленных гендерных исследований в сфере физической культуры и спорта, результаты которых станут теоретической основой концепции гендерного подхода в физическом воспитании школьников.

Ключевые слова: школьники, различия, физическая культура, спорт, юноши, девушки, маскулинность, андрогинность, фемининность.

Oksana Marchenko. The Influence of Participating in Sports on Shaping Masculine Character Traits and Individual Qualities of Pupils From Different age Groups. Actuality. The different aspects of gender problem and gender approach in pupils' physical education are considered in the article. Tasks of the article. The identifying an influence of participation in sports on shaping a gender personality type for young men and young women from different age groups.

Methods. Pupils of 3–11 grades took part in the researching. The total number of respondents is 692 (young men – 332, young women – 360), among which 126 pupils participate in sports (97 young men, 29 young women). The questioner worked out by Sundry Bam «Masculinity-femininity» and methods of mathematical statistics were used. The results of pupils who were taking part in the researching were stratified according to information about pupils' sex and age. **Results of the Work and Conclusions.** The knowledges of the influence of participation in sports on formation masculinity traits of teenagers' characters were taken. It was founded that for young men who participates in sports, on the group level, the occurrence of masculinity becomes bigger. It is 50 % more than for men who do not participate in sports. The occurrence of masculinity, on the young women' group level, who participate in sport more than 30 % in comparison with young women who do not participate in sports. Due to effective approaches and methods of physical activity, orientation on motor activity, pupils are consolidated with patterns of behavior and personality qualities which shape the gender. Received data are the ground of the further and depth studying in the sphere of physical culture and sport, the results of which will become a theoretical ground of the conception of the gender approach in pupils' physical education.

Key words: pupils, gender differences, physical culture, sport, young men, young women, masculinity, femininity, androgyny.

Вступ. Дослідження питань, пов'язаних із феноменом статі, є важким не лише за складністю та багатомірністю цієї проблеми, а й унаслідок недостатньої визначеності й однозначності використовуваних термінів. Під гендером розуміємо соціальну стать людини. Гендер визначається як сукупність соціальних і культурних норм, які в суспільстві, завдяки владі та домінуванню, приписують виконувати людям у зв'язку з їхньою статтю (С. Бем, 2004, с. 281) [3]. Термін «гендер» (gender) використовується в сучасних вітчизняних і західних гуманітарних дослідженнях для визначення статі як соціального терміна та явища на різницю від суто біологічної статі (sex). Стать (sex) є біологічною, а гендер – культурно-символічним визначенням статі. Дослідники вважають, що введення гендеру полягає в тому, щоб визначити стать продуктом людської культури. Прибічники гендерного підходу вважають, що дитина народжується чоловічої чи жіночої статі, але стає маскуліною чи фемініною в результаті виховання та процесу ідентифікації з гендерною роллю [1]. Маскуліність і фемініність (від лат. *masculus* – чоловічий і *feminus* – жіночий) – нормативні уяви про соматичні психічні та поведінкові властивості, які характерні для чоловіків і жінок (Психологічний словник, 1990). Питання про існування двох статей фундаментальне. Перша категорія, у якій осмислює себе дитина, – це статевая диференціація. У свій час Л. Фейєрбах указував, що усвідомлення індивідом себе як хлопчика чи дівчинки є неодмінною умовою успішного розвитку особистості. Він писав, що особистість є ніщо без статевого розвитку [6]. У своєму дослідженні ми дотримуємося найбільш загальної сучасної теорії статевого диморфізму, якою є концепція В. А. Геодакяна. Згідно з нею, чоловіче та жіноче відіграють різні ролі в процесі самовідтворення будь-якої біологічної системи. Дихотомія чоловічого й жіночого – це, передусім, дихотомія мінливості та спадковості [2].

Незважаючи на те, що гендерна тематика належить до нової сфери наукового знання та дуже повільно охоплює академічне середовище, існує достатня кількість науково-педагогічної літератури, яка, з огляду на свою значущість, може бути використана нами як науковий фундамент сучасних досліджень у галузі проблеми, яка вивчається. Той факт, що чоловіки відрізняються від жінок не лише за фізіологічними характеристиками, але й за низкою психологічних рис характеру, відомо на рівні буденної свідомості вже досить довгий час. На сьогодні у світовій практиці нараховується більш ніж 50 000 робіт, у яких автори констатують наявність статевої відмінності у різноманітних сферах онтогенезу людини [4].

Учені висловлюють думку, що за допомогою підбору засобів і методів фізкультурно-спортивної діяльності, орієнтації на види рухової активності, які подобаються, у школярів закріплюються моделі поведінки та особистісні якості, що формують гендер. У процесі фізичного виховання й занять

спортом потрібно враховувати передусім статевий диморфізм, який зумовлює використання адекватного фізичного навантаження дівчатами і юнаками [5; 7]. Тому ми схилиємося до тих авторів, які вважають, що стать – це біологічна даність, а гендер – конструкт культури, який дає змогу маркувати й регламентувати прояв певних біологічних даних людини в системі соціальних відносин. Згідно з цими посиланнями, на нашу думку, формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури також може залежати від гендерних особливостей юнаків і дівчат. І фізична культура, безумовно, може бути одним із засобів гендерної соціалізації школярів. Дослідниці Л. Н. Слепова та Т. Н. Хаїрова висловлюють слушну думку про те, що людина відкриває фізичну культуру не стільки для себе, скільки відкриває себе у світі фізичної культури. Від своєчасності й повноти сформованості психологічних рис мужності та жіночності багато в чому залежать упевненість у собі, цільність переживань, визначеність установок, що в майбутньому впливатимуть на ефективність спілкування з людьми, на стосунки в сім'ї й колективі [13].

Отже, здійснюючи аналіз науково-педагогічної літератури, ми у своєму науковому пошуку спираємося як на надбання в галузі фізичної культури та спорту, педагогіки й психології в контексті організації освіти та виховання дітей, підлітків і молоді в процесі їх гендерної соціалізації, так і на сучасні гендерні теорії, що розкривають цілий комплекс проблем, пов'язаних із впровадженням гендерного підходу. На сьогодні численні дослідження у сфері спорту стосуються в основному статевого диморфізму, вивчаючи прояви особливостей організму жінок під час занять спортом і відмінності при оцінках спортивних досягнень чоловіків і жінок як представників різної психологічної статі (М. Месснер, 2000; Л. Шахлина, 2006, 2010). Гендерні дослідження зарубіжних учених у галузі фізичної культури й спорту спрямовані на розв'язання проблеми гендерної рівності у виборі видів спортивної діяльності та вивчення питання щодо впливу занять спортом на організм людини [11; 12; 13; 14]. Вивчаючи мотиваційні пріоритети школярів до занять фізичною культурою й спортом, на першому етапі нашого дослідження ми стратифікували їх лише за статевими ознаками [9; 10]. Учені стверджують, що юність вважається не тільки періодом фізичного становлення, а й унікальним етапом когнітивного дорослішання, самооцінка юнаків і дівчат значною мірою залежить від стереотипних уявлень про чоловіків та жінок, а диференціація цінностей відбувається відповідно до чоловічих і жіночих стандартів [8]. Однак у наукових джерелах, які були нами досліджені, не знайдено фундаментальних праць, які б вивчали взаємозумовленість формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури й гендерних особливостей юнаків і дівчат, що й обґрунтовує актуальність нашого наукового дослідження.

Наукову роботу виконано в рамках теми, затвердженої Міністерством освіти і науки України: шифр 1.2 Ф. «Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» № 0117U002386 УДК 796.011.3 053.2 / - 53.7:159.922.7.

Мета дослідження – визначення впливу занять спортом на формування гендерного типу особистості юнаків і дівчат різних вікових груп.

Матеріал і методи дослідження – аналіз науково-методичної літератури, стандартизоване тестування за методикою Сандри Бем «Маскулінність – фемінність», методи математичної статистики.

У науковому експерименті брали участь школярі 3–11 класів закладів загальної середньої освіти. Результати досліджуваних стратифікувалися відповідно до вікових періодів фізіологічного розвитку дітей і біологічної статі. Достовірність різниці між окремими результатами вираховували на рівні надійності $p < 0,05$ до $p < 0,01$, що свідчить про можливість їх урахування під час розробки практичних рекомендацій для вчителів фізичної культури, а також для подальших інтерпретацій.

Результати дослідження. Фемінність і маскулінність поряд із гендерною ідентичністю вважаються дуже істотними характеристиками особистості, що визначають гендерні особливості особистості, які є ознаками мужності або жіночності. Тест Сандри Бем розглядає маскулінність та фемінність не як альтернативи, а як незалежні якості людини. Концепція андрогінії Сандри Бем внесла істотні корективи щодо уявлення про маскулінність–фемінність. Науковець визначила, що маскулінний тип характеризується найбільшою виразливістю таких якостей особистості, як незамінність, наполегливість, власність, схильність до захисту власних поглядів, схильність до ризику, аналітичний склад мислення, віра в себе, самодостатність. Фемінінному типу особистості більшою мірою притаманні такі якості, як сором'язливість, ніжність, віддаленість, співчуття, спроможність утішати, сердечність, м'якість, довірливість і любов до дітей. Андрогінному типу особистості приблизно однаково притаманні маскулінні та фемінінні якості особистості й риси характеру, що виявляються в поєднанні традиційно чоловічих і жіночих характеристик в одній людині.

Запропонована Сандрою Бем методика визначення маскулінності–фемінінності – один із найбільш використовуваних у науці інструментів для вимірювання того, як людина оцінює себе з погляду гендеру. Опитувальник містить 60 якостей характеру особистості, які належать до стереотипів маскулінності, фемінінності й андрогінності. Респондентам запропоновано оцінити наявність чи відсутність у себе зазначених якостей. Основний індекс (IS) визначали за відповідною формулою. За результатами проведеного тестування спочатку ми розділили випробуваних на підгрупи за визначеним параметром «основний індекс» (IS) на фемінінних, маскулінних й андрогінних.

На підставі аналізу отриманих даних встановлено, що більшість юнаків і дівчат, незалежно від віку, мають IS андрогінного типу особистості. Серед 332 юнаків – 92,77 % мають показник IS андрогінного типу. Лише 5,12 % юнаків мають гендерну ідентичність маскулінного типу та 2,11 % – характеристики фемінінного типу. Серед 360 дівчат – 73,89 % віднесені до андрогінного типу особистості, 28,2 % – до фемінінного, маскулінні характеристики мають 2,78 % дівчат.

Ураховуючи загальні дані, які отримано під час визначення основного індексу IS респондентів, і факт того, що більшість школярів віднесено до андрогінного типу особистості, ми зацікавилися питанням: «Які ж індивідуальні риси характеру та властивості особистості, що відображають стереотипи маскулінності – фемінінності, відзначили в собі юнаки й дівчата різних вікових груп?». У зв'язку з цим проведено окремий аналіз індивідуальних якостей і рис характеру, які визначили в собі юнаки та дівчата. «*Віра в себе*» – риса характеру особистості, цілеспрямованої й упевненої у своїх силах. Цю якість відзначили в собі, незалежно від віку, більшість хлопців і юнаків. Але, незважаючи на це, 96 % дівчат 3- і 5-го класів та 83 % 6-го відзначають у собі цю рису характеру. Далі, із 7-го по 10-й клас, кількість дівчат, які відзначили «віру в себе», знижується. 100 % юнаків, які займаються спортом, обрали цю якість. Кількісна різниця між юнаками та дівчатами становила 30–40 % на користь юнаків. «*Сильна особистість*» – якість, яку вчені відносять до маскулінних рис характеру особистості. Більшість хлопців 3- та 5-го класів (від 60 до 70 %) відзначають у собі цю характеристику. «*Наполегливість*» також вважається більше маскуліною характеристикою. Юнаки частіше за дівчат на 15–20 % відзначили її в собі. «*Мужність*» так само називають суто чоловічою характеристикою. 80–100 % юнаків відзначили в собі цю якість. Цікавим виявився факт, що 96,5 % хлопців 3-го класу також назвали «мужність». У цьому випадку можна припустити, що вибір цієї якості хлопцями, які навчаються в 3-му класі (вік 8 років), є більш бажаною якістю, ніж реальною. На нашу думку, це може бути й результатом статево-рольових стереотипів. Хлопці віком вісім років визначають ті якості, що, на їхню думку, обов'язково повинні мати справжні чоловіки, а не ті, які вони по-справжньому вбачають та відчувають у собі. Цей факт підтверджується й такою характеристикою, як «*атлетичність*». 86,2 % хлопців 3-го класу скоріше прагнуть бути атлетично складеними та бажане приймають за реальність. А от юнаки, які займаються атлетичною гімнастикою, ставляться до себе більш критично. Лише 68,7 % відзначили в собі цю характеристику й насправді вважають себе атлетично складеними. Дівчата до «атлетичності» не проявили відповідної зацікавленості. Лише 14,6 % п'ятикласниць, які займаються спортом, помітили в собі цю якість. До 11-го класу відсоток «атлетичних» дівчат зменшився з 16,6 до 13,3 %. «*Відданість*» більшою мірою обрали дівчата. Порівнюючи вікові категорії дівчат, ми бачимо, що в 3-му класі 96 % відзначили в собі цю рису характеру, а серед дев'ятикласниць – тільки 46 %. Привертає увагу той факт, що 87,5 % юнаків (віком 17 років), які займаються атлетичною гімнастикою, відзначили «відданість» рисою характеру, яка їм притаманна. На 20 % більше юнаки ніж дівчата володіють «*аналітичними здібностями*». Нами визначено, що досить високий відсоток дівчат відзначають у собі якості та риси характеру, які традиційно належать до маскулінних характеристик. «*Схильність до ризику*» обрали дівчата з 5- до 11-го класів у кількості від 40 до 60 %. «*Здібності до лідерства*» відзначають у собі частіше хлопці, ніж дівчата. Але, незважаючи на це, достатньо високий відсоток дівчат у 3-му класі (56 %), 35,7 % – у п'ятому, 41 % – у 6-му, 46 % одинадцятикласниць убачають у собі «*здібність до лідерства*». Також 40–60 % дівчат із 5- до 11-го класу обрали «*схильність до ризику*» однією з власних якостей характеру. Із різницею у 10–15 % «*життєрадісність*» відзначена теж частіше хлопцями. «*Любов до дітей*» помітили в собі більше дівчата, ніж юнаки, але з невеликою різницею на користь дівчат. Наприклад, у 3-му класі 72,4 % хлопців та 100 % дівчат; 5-й клас – 60 % хлопців і 71,4 % дівчат; 6-й клас – 73,9 % хлопців, 88,2 % – дівчат. Надалі відсоток респондентів, котрі відзначили «любов до дітей» своєю характерною рисою, знижується як у юнаків, так і в дівчат. Наприклад, учні 9-го класу: 47,3 % – хлопці, 57,6 % – дівчата; 10-го – 58,3 % – хлопці, 73,3 % – дівчата. Також виявлено, що досить високий відсоток юнаків відзначили психологічні характеристики, які традиційно вважаються фемінінними. Наприклад: «*сором'язливість*» виділили 62 % хлопчиків, котрі

навчаються в 3-му класі, 33 % – п'ятикласників, 40 % – юнаки 7-го класу і 59 % – восьмикласники. Із віком відсоток юнаків, які обрали «сором'язливість», став нижчим. «Ніжність» також вважається більш жіночою якістю. Але, незважаючи на це, 62 % хлопців 3-го класу, 53,9 % – 5-го, 53 % – 7-го, 81 % – 8-го, 64 % – 11-го класу відзначили в собі таку рису характеру. 87,5 % юнаків, які займаються атлетичною гімнастикою, вважають «відданість» своєю рисою характеру. Лише 5,88 % дівчат-спортсменок відзначили таку характеристику, як «нелюбов до лайок», натомість 17,65 % вважають для себе цю характеристику прийнятною. Тільки 5,8 % дівчат-спортсменок простежили в собі риси характеру, які вчені відносять більш до фемінінних характеристик особистості («сором'язливість», «скритність», «відданість»). 29,41 % спортсменок не помітили в собі таких якостей.

Отримані дані дають нам підставу констатувати наявність у юнаків і дівчат маскулінних та фемінінних характеристик і рис характеру одночасно. Цей факт також підтверджується вже вищезазначеною загальною кількістю респондентів, які, згідно з отриманими результатами тестування, віднесені до андрогінного типу особистості. Тобто ми бачимо, що дійсно суто маскулінні якості простежено частіше в наків, а фемінінні – у дівчат. Але можливе припущення, що це може бути й результатом статево-рольового виховання в школі, що формує визначену стереотипну поведінку юнаків і дівчат. З іншого боку, нами зафіксовано, що юнаки у своєму характері відзначають фемінінні риси характеру та якості особистості, а дівчата – маскулінні. Для отримання більш детальної інформації щодо визначення в школярів гендерних ознак особистості наступним кроком нашого наукового дослідження був аналіз визначених під час тестування школярами маскулінних рис характеру та якостей особистості на груповому рівні (табл. 1–4).

Результати дослідження доводять, що на груповому рівні з віком у юнаків посилюється прояв таких маскулінних психологічних характеристик (6 із 20), як здатність захищати власні погляди (із 52, 27 до 83, 02 %), незалежність (із 52, 27 до 64,15 %), наполегливість (із 54,55 до 62, 26 %), самодостатність (із 40, 91 до 79,25 %), власна позиція (із 50,0 до 73,58 %).

Таблиця 1

Динаміка прояву ознак маскулінності в юнаків за віковими періодами, %

	Маскулінна якість	Віковий період			
		10 років	11–13 років	14–15 років	16–17 років
Збільшуються з віком					
1	Здатність захищати свої погляди	52,27	63,16	68,60	83,02
2	Незалежність	52,27	60,53	53,49	64,15
3	Наполегливість	54,55	47,37	45,35	62,26
4	Здатність до ризику	40,91	78,95	53,49	79,25
5	Самодостатність	40,91	34,21	46,51	64,15
6	Власна позиція	50,00	50,00	46,51	73,58
Слабо виражені або знижуються з віком					
1	Віра в себе	95,45	89,47	74,42	77,36
2	Атлетичність	72,73	57,89	54,65	60,38
3	Сильна особистість	70,45	47,37	51,16	49,06
4	Сила	88,64	73,68	73,26	75,47
5	Аналітичні здібності	61,36	44,74	40,70	47,17
6	Здатність до лідерства	65,91	65,79	52,33	49,06
7	Швидкість прийняття рішень	59,09	73,68	45,35	54,72
8	Мужність	88,64	89,47	65,12	77,36
9	Індивідуалізм	61,36	39,47	47,67	58,49
10	Дух змагання	81,82	63,16	56,98	67,92
11	Амбіційність, честолюбство	36,36	28,95	31,40	33,96
12	Власність	25,00	21,05	27,91	26,42
13	Агресивність	25,00	26,32	25,58	37,74
14	Здатність вести за собою	43,18	50,00	38,37	47,17

При цьому на груповому рівні знижуються деякі ознаки маскулінних якостей: віра в себе (із 95,45 до 77,36 %), сильна особистість (із 70,45 до 49,06 %), сила (із 88,64 до 75,77 %), здатність до лідерства (із 65,91 до 49,06 %), мужність (із 88,64 до 77,36 %) та дух змагань (із 88,82 до 67,92 %) (табл. 1).

Аналіз прояву властивостей маскулінності в дівчат доводить, що на груповому рівні з віком посилюється прояв таких маскулінних характеристик: захищати власні погляди (із 47,17 до 67, 50 %),

самодостатність (із 32,08 до 46,25 %), здатність до ризику (із 30,19 до 52,50 %), власна позиція (із 35,85 до 55,0 %), індивідуалізм (із 33,96 до 55,0 %), амбітність і честолюбство (із 24,53 до 47,50 %), агресивність (із 16,98 до 22,50 %) (табл. 2). Також на груповому рівні можна відзначити зниження прояву рис характеру, які вважаються головними ознаками маскулінності: віра в себе (із 96,23 до 73,75 %), атлетичність (із 62,23 до 12,50 %), сила (із 58,49 до 38,75 %), аналітичні здібності (із 49,06 до 23,75 %), здатність до лідерства (із 45,28 до 33,75 %), мужність (із 62,2 до 17,5 %), швидкість прийняття рішень (із 64,15 до 41,25 %) і дух змагань (із 54,72 до 52,0 %). Отже, нами з'ясовано, що на груповому рівні з віком ознаки маскулінності збільшуються в юнаків і дівчат приблизно однаковою мірою.

Таблиця 2

Динаміка прояву ознак маскулінності в дівчат за віковими періодами, %

	Маскулінні якості	Віковий період			
		10 років	11–13 років	14–15 років	16–17 років
Збільшуються з віком					
1	Захищати власні погляди	47,17	65,52	53,57	67,50
2	Здатність до ризику	30,19	48,28	42,86	52,50
3	Власна позиція	35,85	24,14	46,43	55,00
4	Індивідуалізм	33,96	41,38	44,64	55,00
5	Самодостатність	32,08	17,24	37,50	46,25
6	Амбіціозність, честолюбство	24,53	31,03	32,14	47,50
7	Агресивність	16,98	20,69	26,79	22,50
Слабо виражені або знижуються з віком					
1	Віра в себе	96,23	93,10	53,57	73,75
2	Атлетичність	62,26	31,03	23,21	12,50
3	Сила	58,49	62,07	41,07	38,75
4	Швидкість прийняття рішень	64,15	48,28	46,43	41,25
5	Мужність	62,26	20,69	21,43	17,50
6	Дух змагання	54,72	34,48	32,14	40,00
7	Незалежність	45,28	44,83	51,79	46,25
8	Наполегливість	43,40	37,93	32,14	41,25
9	Сильна особистість	49,06	44,83	57,14	41,25
10	Аналітичні здібності	49,06	37,93	28,57	23,75
11	Здатність до лідерства	45,28	37,93	39,29	33,75
12	Власність	22,64	17,24	19,64	11,25
13	Агресивність	16,98	20,69	26,79	22,50
14	Здатність вести за собою	39,62	34,48	28,57	35,00

Наступне питання, яке нас зацікавило: «Чи впливають заняття спортом на формування певних психологічних характеристик особистості?» На думку науковців, фізична культура й спорт як інститут соціалізації є однією з високоспеціалізованих сфер діяльності людини також здатен формувати гендерні якості особистості. Згідно з принципом, саме в діяльності, у тому числі спортивній, особистість формується й проявляється (Леонтьєв А. Н., 1975; Рубінштейн С. Л., 2000). Отримані результати дослідження дали підставу підтвердити певну думку деяких науковців про вплив занять спортом на формування маскулінних рис характеру (більшою мірою в представниць жіночої статі) [5; 6; 7]. Також виявлено, що в спортсменів чоловічої статі менше проявляються фемінінні риси характеру. За результатами, отриманими під час тестування респондентів за методикою С. Бем, лише 5,81 % юнаків, які займаються спортом, мають маскулінні характеристики, фемінінні – 2,33 % респонденти, андрогінний тип особистості мають 91,86 % спортсменів. Серед дівчат-спортсменок маскулінні характеристики властиві 27,3 % осіб. Це більше ніж на 20 %, порівняно з кількістю маскулінних юнаків-спортсменів. Фемінінному психологічному типу відповідають 13,6 % дівчат, які займаються спортом, андрогінному – 59,1 %. Отримані результати тестування доводять, що всі, без винятку, дівчата-тхеквондистки мають маскулінний психологічний тип характеру. Загалом, серед тхеквондистів тенденція до маскулінності характерна більшою мірою для дівчат, ніж для юнаків.

Як уже зазначено, показники, отримані за методикою Сандри Бемдані, для нас не виявились інформативними щодо впливу занять спортом на гендерні характеристики школярів. У зв'язку з цим

зроблено аналіз запропонованих під час тестування якостей і рис характеру, обраних спортсменами, на груповому рівні. У результаті проведеної роботи нами визначено динаміку прояву ознак маскулінності в юнаків та дівчат, котрі займаються спортом (табл. 3, 4).

Отже, у юнаків, які займаються спортом, на груповому рівні прояв властивостей маскулінності з віком посилюється за 15 із 20 позицій (табл. 3). Це більше ніж на 50 %, порівняно із загальною кількістю юнаків. Потрібно зазначити, що навіть ті маскулінні риси особистості, що мають незначний прояв (менше за 50 %), відзначаються динамікою збільшення. Тобто в спортсменів із віком посилюється прояв маскулінних рис характеру майже на 100 %. Це такі якості та риси характеру: віра в себе (із 78,26 до 92,50 %), здатність захищати свої погляди (із 76,09 до 82,50 %), незалежність (із 47,83 до 65,0 %), наполегливість (47,83 до 65,0 %), сильна особистість (із 50,0 до 52,0 %), спроможність до ризику (із 54,35 до 85,00 %), самодостатність (56,52 до 67,50 %), власна позиція (із 47,83 до 77,5 %), атлетичність (із 54,35 до 62,50 %), індивідуалізм (із 58,7 до 65,00 %), дух змагань (56,52 до 65,00 %), наполегливість (із 47,83 до 62,5 %), швидкість у прийнятті рішень (із 39,13 до 55,0 %), мужність (із 58,7 до 77,5 %) та агресивність (із 32,61 до 42,5 %).

Таблиця 3

Динаміка прояву ознак маскулінності в юнаків, котрі займаються спортом, %

	Маскулінні якості	Віковий період		
			14–15 років	16–17 років
Збільшуються з віком				
1	Віра в себе		78,26	92,50
2	Здатність захищати свої погляди		76,09	82,50
3	Незалежність		47,83	62,50
4	Атлетичність		54,35	62,50
5	Наполегливість		47,83	65,00
6	Сильна особистість		50,00	52,00
7	Сила		71,74	77,50
8	Спроможність до ризику		54,35	85,00
9	Швидкість у прийнятті рішень		39,13	50,00
10	Самодостатність		56,52	67,50
11	Мужність		58,70	77,50
12	Власна позиція		47,83	77,50
13	Індивідуалізм		58,70	65,00
14	Дух змагання		56,52	65,00
15	Агресивність		32,61	42,50
Слабо визначені або знижуються з віком				
1	Аналітичні здібності		45,65	47,50
2	Здатність до лідерства		56,52	47,50
3	Власність		23,91	25,00
4	Здатність вести за собою		45,65	47,50
5	Амбіціозність		39,13	35,00

За результатами нашого дослідження, прояв ознак маскулінності в дівчат, які займаються спортом, більший на 30 % від загальної кількості школярок, котрі брали участь у дослідженні. Спортсменки виявилися більш маскулінними. Їх відрізняє більш висока самооцінка низки якостей, які зазвичай асоціюються з мужністю, розвиненою волею та більш високою агресивністю. Але, порівняно з юнаками, у них меншою мірою простежено прояв маскулінних характеристик. Із віком їх прояв посилюється лише за 10-ма позиціями, що майже на 50 % є меншим, порівняно з юнаками (табл. 4).

Так, із віком у спортсменок посилюється такі маскулінні риси характеру та якості особистості: віра в себе (із 53,57 до 73,75 %), здатність захищати власні погляди (із 53,57 до 67,50 %), наполегливість (із 32,14 до 41,25 %), здатність до ризику (із 42,86 до 52,50 %), самодостатність (із 37,50 до 46,25 %), власна позиція (із 46,43 до 55,00 %), спроможність вести за собою (із 28,57 до 35,0 %), індивідуалізм (із 44,64 до 55,00 %), дух змагань (із 32,14 до 40,0 %) й амбітність (із 32,14 до 47,50 %).

Динаміка прояву ознак маскулінності у дівчат, котрі займаються спортом, %

	Маскулінні якості	Віковий період		
			14–15 років	16–17 років
Збільшуються з віком				
1	Віра в себе		53,57	73,75
2	Здатність захищати власні погляди		53,57	67,50
3	Здатність до ризику		42,86	52,50
4	Власна позиція		46,43	55,00
5	Індивідуалізм		44,64	55,00
6	Наполегливість		32,14	41,25
7	Самодостатність		37,50	46,25
8	Здатність вести за собою		28,57	35,00
9	Дух змагання		32,14	40,0
10	Амбітність		32,14	47,50
Слабо визначені або знижуються з віком				
1	Незалежність		51,79	46,25
2	Сильна особистість		57,14	41,25
3	Атлетичність		23,21	12,50
4	Сила		41,07	38,75
5	Аналітичні здібності		28,57	23,75
6	Здатність до лідерства		39,29	33,75
7	Швидкість прийняття рішень		46,43	41,25
8	Власність		19,64	11,25
9	Мужність		21,43	17,50
10	Агресивність		26,79	22,50

Дискусія. Науковці довели, що маскулінність, андрогінність, фемінінність як психологічні характеристики особистості формуються в процесі соціалізації згідно з нормативними конструктами для хлопців і дівчат, а їх прояв є важливим компонентом гендерної ідентичності особистості [3]. Гендерна соціалізація, у процесі якої відбувається становлення гендерної ідентичності особистості, триває протягом усього життя людини [12]. Агентами соціалізації дослідники вважають сім'ю, батьків, школу, друзів, однолітків, ЗМІ. Ми погоджуємося з цією думкою, але вважаємо, що фізична культура й спорт, безперечно, є одними із суттєвих засобів гендерної соціалізації школярів. За допомогою добору ефективних засобів і методів фізкультурно-спортивної діяльності, орієнтації на вподобані види рухової активності в школярів закріплюються моделі поведінки та особистісні якості й риси характеру, що формують гендер. На наше глибоке переконання, формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури також може залежати від гендерних особливостей юнаків і дівчат. У своєму дослідженні ми спираємося на думку науковців, які вважають, що основою гендерної ідентичності є біологічна стать людини й статеві диференціації знаходять психологічний сенс для особистості лише тоді, коли вона включена в її діяльність. Сутність діяльнісного підходу до проблеми статевої диференціації полягає в тому, щоб визначити місце й роль діяльності в становленні психологічної статі як у контексті онтологічного розвитку, так і в історико-культурному аспекті формування й функціонування відповідних норм і зразків статево-рольової поведінки [6]. Формування статевої диференціації підпорядковується загальним законам вікового розвитку, що сформульовано в наукових працях Л. Я. Виготського: «Біологічний фактор визначає той базис, той фундамент, ту основу природжених реакцій, за межі яких організм не в змозі вийти і над яким надбудовується система придбаних реакцій, ця нова система цілком визначається структурою середовища, в якому росте і розвивається організм» [2].

А психологічні риси – маскулінність, фемінінність, андрогінність – формуються відповідно до соціокультурних норм суспільства. Результати нашого дослідження збігаються з результатами досліджень, проведених А. М. Maers, Н. М. Lips., S. Spence, R. Helmrich, які свідчать, що дівчата, котрі займаються спортом, чудово поєднують у собі низку маскуліних якостей, маючи високий рівень фемінінності [14; 15; 16; 17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на підставі аналізу отриманих даних визначено, що більшість юнаків і дівчат, незалежно від віку, мають IS андрогінного типу особистості. Серед 332 юнаків для 92,77 % властивий показник IS андрогінного типу. Серед 360 дівчат – 73,89 % мають показник IS андрогінного типу. Також потрібно визначити той факт, що суто маскулінні якості особистості на 20–40 % більше простежують юнаки ніж дівчата, а суто жіночі – на 40 % більше дівчата. Результати нашого дослідження дають підставу зробити висновок про вплив занять спортом на формування маскулінних рис характеру. Отримані результати доводять, що спорт сприяє формуванню певних маскулінних рис характеру в школярів різних вікових груп. Дівчата, які займаються спортивною діяльністю, є більш маскулінні в психологічному відношенні, ніж ті, які спортом не займаються. Їх відрізняє висока самооцінка низки якостей, які зазвичай асоціюються з мужністю, розвинуеною волею й більш високою агресивністю. У спортсменів чоловічої статі, порівняно із загальною кількістю юнаків, менше проявляються фемінінні характеристики особистості.

Отже, на нашу думку, фізичне виховання володіє величезним потенціалом емоційного та фізичного впливу на формування гендерної ідентичності учнів і їх уяви про жіночність та мужність. Це безпосередньо може впливати на формування життєвих ціннісних орієнтацій школярів загалом, у тому числі цінностей у сфері фізичної культури. Отже, підсумовуючи вищесказане, ми вважаємо, що використання гендерного підходу в теорії й методиці фізичного виховання надає широкі можливості для переосмислення концепцій фізичного виховання, але разом із тим потрібно усвідомлювати, що це не просто нова теорія, а теорія, прийняття якої передбачає зміну ціннісних орієнтирів і перегляд багатьох усталених уявлень щодо досліджуваної теми. Тому подальші наші дослідження будуть стосуватися вивчення впливу психологічної статі (маскулінність, фемінінність, андрогінність) на мотиваційні пріоритети школярів різних вікових груп у сфері фізичної культури й спорту.

Джерела та література

1. Азарова Е. А. Влияние культуры на формирование и измерение моральных гендерных стереотипов. *Российские женщины и европейская культура: материалы V конф., посвящённой теории и истории женского движения/редактор Г. Тишкин.* 2001. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философ. об-во, 2001. С. 213.
2. Арканцева Т. А. Отношение родителей и детей в гендерном измерении: учеб. пособие. Москва: НОУ ВПО Моск. психол.-социал. ин-т, 2011. 70 с.
3. Бем С. Линзыгендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов. Москва: Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2004. 336 с.
4. Грошев И. В. Психофизиологические различия мужчин и женщин. Москва: Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та, 2005. 464 с.
5. Дамадасева А. С. Специфика гендерной дифференциации личности в спорте. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта.* 2010. 10(68). С. 35–9.
6. Дульмухаметова Г. Ф. Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников: [диссертация]. Казань: Татарский гос. гуманитар.-пед. ун-т, 2011. 245 с.
7. Ильин Е. П. Пол и гендер. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 686 с.
8. Коган В. Є. Когнітивні й емоційні аспекти гендерних установок у дітей 3–7 років. *Питання психології.* 2000. 2. С. 65.
9. Круцевич Т. Ю., Марченко О. Ю. Проблемы гендерного подхода в физическом воспитании. *SPORT. OLIMPISMSM. SĂNĂTATE VOLUMUL: materialele Congresului Științific Internațional.* 2016. Oct. 5–8. Chișină, Republica Moldova, 2016. С. 233–240.
10. Марченко О. Ю. Особенности гендерной идентичности у школьников разного віку. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* 2014. 1. С. 37–41.
11. Родоманова С. С. Социально-педагогические проблемы гендерных отношений в спорте: [диссертация]. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т физ. культуры, 2007. 243 с.
12. Рымарев Н. Ю. Личностные особенности подростков с различной гендерной идентичностью: [автореферат]. Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2006. 22 с.
13. Слепова Л. Н, Хаирова Т. Н, Дижонова Л. Б. Гендерный подход к физическому воспитанию студентов. *Современные наукоемкие технологии.* 2010. 5. С. 129–130.
14. Abraham W. T, Gramer R. E, Fernandes A. M, Mahler E. Infidelity, race and gender. *Anevolution ary on asymmetries in subjective distress to violations of trust. Current Psychology.* 2002. 20(4). С. 337–348.
15. Gonsoulin M. Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification. *Electronic journal of Sociology.* 2005. 1. С. 329–334.
16. Pawlowski C. S, Ergler C., Tjørnhøj-Thomsen T., Schipperijn J., Pawlowski C. A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess. *European Physical Education Review.* 2015. 21. P. 275–291.

17. Slingerland M., Haerens L., Cardon G., Borghouts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single-gender modified basketball game play in middle school physical education. *European Physical Education Review*. 2014. 20. P. 20–35.

References

1. Azarova, E. A. (2001). Vliyanie kultury na formirovaniye i izmereniye moralnykh gendernykh stereotipov [The impact of culture on the formation and measurement of moral gender stereotypes]. *Rossiyskie zhenshiny i i evropeyskaya kultura. Materialy V konferentsii, posvyaschonnoy teorii i istorii zhenskogo dvizheniya*. Sankt-Peterburg. Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo, 213.
2. Arkantseva, T. A. (2011). Otnosheniye rodytelei y detei v hendernom yzmerenyy [Gender dimension of parents and children]: uchebnoye posobie. Moskva: NOU VPO Moskovskiy psikhologo-sotsyalnyy institut, 70.
3. Bem, S. (2004). Lynzy hendera: Transformatsiya vzglyadov na problemu neravenstva polov [Gender lenses: Transformation of views on the problem of gender inequality]. Moskva, ROSSPEN, 336.
4. Hroshev, Y. V. (2005). Psikhofyziologicheskiye razlychiya muzhchyn y zhenshchyn [Psychophysiological differences between men and women]. Moskva: Yzdatelstvo Moskovskogo psikhologo-sotsyalnogo ynstytuta, 464.
5. Damadaeva, A. S. (2010). Spetsyfyka hendernoi dyfferentsyatsyy lychnosti v sporte [The specifics of gender differentiation of personality in sports]. *Uchenye zapysky unyversyteta imeni P. F. Leshafta*, no. 10(68), 35–90.
6. Dulmukhametova, H. F. (2011). Pedagogicheskiye usloviya polovoi dyfferentsyatsyy obucheniya mladshykh shkolnykov [Pedagogical conditions of sexual differentiation of education of younger pupils]: dySSERTatsiya. Kazan: Tatrskiy gosudarstvennyy humanitarno-pedagogicheskiy unyversytet, 245.
7. Ilin, E. P. (2010). Pol i hender [Sex and gender]. Sankt-Peterburh, 686.
8. Kohan, V. Ye. (2000). Kognityvni y emotsiyni aspekty hendernykh ustanovok u ditei 3–7 rokov [Cognitive aspects of the gender basics for the children at the age of 3–7]. *Pytannia psikhologii*, no. 2, 65.
9. Krutsevych, T. Ye, Marchenko O. Yu. (2016). Problemy hendernogo podkhoda v fizycheskom vospytanyy [The problems of gender approach in physical education]. *SPORT. OLIMPISMSM. SÁNÁTATE VOLUMUL*. Materialele Congresului Științific Internațional; Ost. 5-8. 2016; Chișină, Republica Moldova, 233–240.
10. Marchenko, O. Yu. (2014). Osoblyvosti hendernoi identychnosti u shkolariv riznogo viku [The features of gender identity in schoolchildren of different ages]. *Pedahohika, psikhologhiia ta medyko-biologhichni problemy fizychnoho vykhovanniia i sportu*, no. 1, 37–41.
11. Rodomanova, S. S. (2007). Sotsyalno-pedahohicheskiye problemy hendernykh otnoshenyi v sporte [Social-pedagogical problems of gender relations in sport]. DySSERTatsiya. Sankt-Peterburh, Sankt-Peterburhskiy gosudarstvennyy unyversytet fizycheskoi kultury, 243.
12. Rymarev, N. Yu. (2006). Lychnostnye osobennosti podrostkov s razlychnoi hendernoi ydentychnosti [Personality features of teenagers with vary in gender identity]. Avtoreferat dySSERTatsiyi. Krasnodar: Kubanskyy gosudarstvennyy unyversytet, 22.
13. Slepova, L. N, Khayrova, T., N, Dyzhonova, L. B. (2010). Hendernyi podkhod k fizycheskomu vospytanyiu studentov [Gender approach to physical education of students]. *Sovremennyye naukoemkyye tekhnologhy*, no. 5, 129–130.
14. Abraham, W. T, Gramer, R. E., Fernandes, A. M., Mahler E. (2010). Infidelity, race and gender. Anevolution ary on asymmetries in subjective distress to violations of trust. *Current Psychology*, no. 20(4), 337–348.
15. Gonsoulin, M. Women's Rights and Women's Rites. *Religion at the Historical Root of Gender Stratification. Electronic Journal of Sociology*. 2005; no. 1, 329–334.
16. Pawlowski, C. S, Ergler, C., Tjørnhø, J-Thomsen T., Schipperijn, J., Pawlowski, C. (2015). A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess. *European Physical Education Review*, no 21, 275–291.
17. Slingerland, M, Haerens, L, Cardon, G, Borghouts, L. (2014). Differences in perceived competence and physical activity levels during single-gender modified basketball game play in middle school physical education. *European Physical Education Review*, no. 20, 20–35.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2018 р.